„Studia Ełckie" 27(2025), nr 2, s. 265-278
e-ISSN 2353-1274
p-ISSN 1896-6896

WOJCIECH GUZEWICZ*

Kościoły i parafie diecezji ełckiej (cz. 24)

W kolejnej części (24) cyklu pt. *Kościoły i parafie diecezji ełckiej* omówione zostaną ośrodki kościelne w Suwałkach: Matki Bożej Miłosierdzia, Najświętszego Serca Pana Jezusa, Chrystusa Króla, bł. Anieli Salawy oraz św. Kazimierza Królewicza. Każdy z nich ma ciekawą i bogatą historię i dysponuje wieloma zabytkami oraz miejscami historycznymi. Mają jednakże wspólny mianownik: wszystkie wywodzą się z terenów parafii pw. św. Aleksandra w Suwałkach.

Suwałki (Matki Bożej Miłosierdzia)

W latach 70-tych i 80-tych powstawało na północy Suwałk nowe osiedle. Władze diecezji łomżyńskiej na prośbę ks. Kazimierza Hamerszmita zleciły salezjanom budowę kościoła na tym osiedlu. Prace rozpoczęły się w 1982 roku. Wcześniej postawiono kaplicę, która służyła organizującej się wspólnocie parafialnej aż do wybudowania obecnego kościoła (obecnie w kaplicy tej znajduje się dom pogrzebowy). Wraz z postawieniem kaplicy rozpoczęto starania o budowę domu zakonnego oraz właściwego budynku kościoła. Dnia 1 stycznia 1984 r. bp Juliusz Paetz powołał tu samodzielny ośrodek duszpasterski, a 24 maja 1988 r. – parafię. Uroczystego poświęcenia nowo wybudowanego kościoła dokonał bp Wojciech Ziemba 24 maja 2000 r. Terytorium parafii wydzielono z parafii pw. św. Aleksandra w Suwałkach.

Obecnie parafia jest także siedzibą dekanatu pw. Miłosierdzia Bożego w Suwałkach. W jego skład wchodzi sześć parafii, tj. Becejły, Jeleniewo, Rutka Tartak, Smolniki, Suwałki (MB Miłosierdzia) oraz Wiżajny.

Świątynię pw. Matki Bożej Miłosierdzia zbudowano w stylu współczesnym. Wyglądem przypomina bryłę złożoną z kilku prostopadłościanów, z których każdy zakończony jest dachem jednospadowym. Jej wymiary (w najszerszych miejscach) to: długość 54 m, szerokość 54 m, wysokość do sklepienia 12, wysokość wieży 38 m, drugiej wieży – 43 m. Tuż przed kościołem ustawiono

* ks. Wojciech Guzewicz – Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie Filia w Ełku
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-6759-0856; e-mail: wojciech.guzewicz@uwm.edu.pl

CC BY NC ND

duży metalowy krzyż (ok. 40 m wysokości), poświęcony Ojcu Świętemu Janowi Pawłowi II w 25 rocznicę jego pontyfikatu.

W prezbiterium znacznych rozmiarów drewniany krzyż połączony z tabernakulum na tle witrażu z Ostatnią Wieczerzą. Wnętrze kościoła okala wstęga, na której znajdują się malowidła przedstawiające sceny biblijne Starego i Nowego Testamentu autorstwa ks. Tadeusza Furdyny SDB. Po prawej stronie znajduje się ołtarz boczny z wizerunkiem patronki kościoła Matki Bożej Ostrobramskiej (autorem obrazu jest ks. Wincenty Kilian SDB). Poniżej dekoracyjnie ujęta ściana w kształcie stylizowanego serca z motywem winnej latorośli i kłosów zboża. Po przeciwnej stronie znajduje się chrzcielnica na tle malowidła „Chrzest Pana Jezusa w Jordanie". Ołtarze, chrzcielnica, postument pod figurą św. Jana Bosko wykonane są ze stiuku. Po obu stronach przez całą długość kościoła umieszczono chór muzyczny z balustradą.

W kościele znajduje się kaplica poświęcona Miłosierdziu Bożemu. W jej wnętrzu na ścianie głównej znajdują się obrazy Miłosierdzia Bożego, św. Siostry Faustyny i św. Jana Pawła II oraz tabernakulum. Ołtarz soborowy i ambonka są marmurowe – z elementami drewnianymi.

Parafia jest organizatorem wielu przedsięwzięć duszpasterskich, m.in. międzynarodowej pielgrzymki pieszej z Suwałk do Wilna (Ostrej Bramy) oraz inicjatyw związanych z wychowaniem i kształceniem dzieci i młodzieży (prowadzi oratorium oraz Salos Suwałki).

Parafia nie ma własnego cmentarza, korzysta z cmentarzy komunalnych bądź też z cmentarzy parafialnych znajdujących się na terenie Suwałk.

Plebania to murowany budynek dwupiętrowy w kształcie tzw. harmonijki (z poddaszem), w stylu współczesnym, o powierzchni 3168 m^2. Dach dwuspadzisty z blachy cynkowej. Okna plastikowe, prostokątne, ściany koloru białego, otynkowane. Na plebanii znajdują się m.in. kaplica (do użytku wewnętrznego salezjanów), mieszkania księży, pokoje gościnne, salki katechetyczne oraz oratorium. Plebanię zbudowano w latach 1982-1986.

W 1997 r. do parafii należało 11,5 tys. katolików, a w 2017 r. – ok. 7,5 tys. Dziś parafia obejmuje 10 miejscowości, są to: Białorogi, Czarnoziem, Czerwonka, Jasionowo, Osinki, Rychtyn, Suwałki – ulice: Andersa (nr 1-5a), Chopina (nr. 2, 4, 8, 10, 12, 14, domy jednorodzinne), Falka (domy jednorodzinne oraz nr. 1, 1a, 1b), Kowalskiego (nr. 1-17, 2-19), Młynarskiego (nr. 1-16), Moniuszki (nr. 1, 3, 5), Nowomiejska (nr. 20, 22, 24), Ogińskiego (nr. 2, 4 oraz domy jednorodzinne), Paca (nr. 6, 8, 10, 12), Pułaskiego (nr. 56, 58, 60, 62, 66, 72, 74, 76, 83, 85, 87, 93, 95a, 97), Szymanowskiego (nr. 2, 4, 6), Szwajcaria, Węgielnia i Żubryn.

Rządcami parafii byli następujący kapłani: ks. Stanisław Nurkowski SDB (1979-1988), ks. Zenon Jakuboszczak SDB (1988-1995), ks. Ludwik Kaliński SDB (1995-2000), ks. Stanisław Koronkiewicz SDB (2000-2006), ks. Jerzy Gabrych SDB (2006-2013), ks. Tadeusz Niewęgłowski (administrator, 2013-2014), ks. Marek Borysiak SDB (2014-2020), ks. Marek Bogdan Gryn (od 2020 r.).

Obok proboszcza w parafii pracuje jeszcze kilku (kilkunastu) innych księży. Z parafii pochodzą m.in. ks. Marian Chalecki SDB, o. Waldemar Żukowski OMI, ks. Ludwik Bielański SDB, ks. Jarosław Stasiński SDB, ks. Marek Koncewicz SDB, ks. Cezary Dziekanowski, o. Bartosz Stankiewicz OFM, ks. Mariusz Skawiński SDB, ks. Michał Sobolewski.

J. Wiśniewski, *Dzieje osadnictwa w powiecie suwalskim od XV do połowy XVII wieku*, w: *Studia i materiały do dziejów Suwalszczyzny*, red. J. Antoniewicz, Białystok 1965, s. 51-134; W. Jemielity, *Parafie Suwałk i okolic*, Łomża 1990; J. Sikora, *Z wizytą w parafii: Matki Bożej Miłosierdzia w Suwałkach*, „Martyria" 2002, nr 1, s. 12-13; *Suwałki miasto nad Czarna Hańczą*, red. J. Kopciał, Suwałki 2005; B. Szczerbiński, *Życie religijne w parafii św. Aleksandra w Suwałkach w okresie powojennym*, Olsztyn 2008 [BUWM]; *Schematyzm Diecezji Ełckiej 2012. Stan z 15 września 2012 r. w roku Jubileuszu XX-lecia istnienia Diecezji Ełckiej*, red. A. Skowroński i in., Ełk 2012, s. 521-523; W. Guzewicz, *Suwałki*, „Encyklopedia Katolicka", t. 18, Lublin 2013, kol. 1237-1238; *Schematyzm Diecezji Ełckiej 2017: w roku Jubileuszu XXV-lecia istnienia Diecezji Ełckiej. Stan na 1 października 2017 r.*, [opr. M. Maczan], Ełk 2017, s. 213-214.

Suwałki (Najświętszego Serca Pana Jezusa)

Parafia pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa w Suwałkach jest stosunkowo młodą parafią. Powstała ona na mocy dekretu bpa Wojciecha Ziemby 29 czerwca 1992 r. Jednak kościół pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa, który stanowi główne miejsce kultu, zbudowany został znacznie wcześniej, bo w latach 1838-1840, według projektu Henryka Marconiego przy współpracy rosyjskiego architekta Konstantina Andriejewicza Tona (profesora Petersburskiej Akademii Sztuk) i Wojciecha Szpinalskiego. Pierwotnie kościół funkcjonował jako cerkiew prawosławna – świątynia Zaśnięcia Najświętszej Marii Panny (jej nazwa brzmiała wówczas: „Chram Uspienija Prieswiatoj Bogorodicy"). Obiekt poświęcono 17 maja 1840 r. Powstanie świątyni było rezultatem polityki władz rosyjskich wobec ziem i mieszkańców Królestwa Polskiego po stłumieniu powstania listopadowego. Klęska powstania spowodowała likwidację armii polskiej i wprowadzenie na teren Królestwa wojsk rosyjskich. Wraz z postępującą rusyfikacją rosła też liczba urzędników – Rosjan. Zaspokojenie ich potrzeb religijnych było dla władz rosyjskich pretekstem do wznoszenia prawosławnych świątyń i rozbudowy struktur tego Kościoła.

Świątynię pw. Zaśnięcia NMP wzniesiono jako budowlę na planie krzyża greckiego, z kopułą na przecięciu się naw. Rzut równoramiennego krzyża skupiał ją do wewnątrz, a kopuła na samym środku świątyni unosiła ku górze. Nie byłoby tego efektu, gdyby czasza (jako przykrycie kopuły) nie spoczywała na wysokim tamburze, czyli nadbudówce (czasem nawet z oknami) na rzucie wielokąta ośmiobocznego – dającego się oczywiście obwieść kołem. Czaszę wieńczyła miniaturowa wieżyczka (nazywana na ogół latarnią) z prawosławnym krzyżem. Wokół kopuły głównej – jako zdecydowanego akcentu architektonicznego – rozmieszczone były cztery kopułki mniejsze, tzw. sygnaturki, zwieńczo-

ne w identyczny sposób. Choć niewątpliwie świątynia na pierwszy rzut oka rozpoznawalna była jako cerkiew, to przecież nosiła wyraźnie znamiona wpływów (charakterystycznych dla XIX wieku) architektury klasycznej; chodzi tu między innymi o portyk z kolumnami, wieżyczki i kopułę rzymską. Jest wiele rodzajów kopuł. Tambur także może być różny – jako walec (bęben) albo jako graniastosłup na rzucie ośmiokąta. Tę drugą formę miał korpus kopuły cerkwi pw. Zaśnięcia NMP. Czasza w trakcie przebudowy zniknęła (zastąpiła ją wieża), w trochę innym kształcie wróciła, ale tambur pozostawał cały czas. Rozwiązania konstrukcyjne stosowane przy budowie kopuły, istniejące do dziś tylko w jednym obiekcie w Suwałkach, czyli w tym opisywanym kościele – są odmienne od rozwiązań, którymi posługiwano się w budownictwie świątyń klasycystycznych wzorowanych wyłącznie na architekturze greckiej.

Podawane są różne daty zasadniczej przebudowy soboru, zmieniającej diametralnie wygląd bryły i rozplanowanie wnętrza. Z całą pewnością nie miało to miejsca w roku 1873. Natomiast wskutek *kapitalnogo riemonta* w 1881 r. w bryle cerkwi zaczęły dominować cechy rusko-bizantyjskie (zniknęły wszystkie elementy klasycystyczne). W roku 1894 sobór był już całkowicie przebudowany. Wydłużono świątynię w kierunku południowym, tworząc okazałą nawę główną i poszerzając korpus nawowy o nawy boczne. Przedsionek *pritwor* z wejściem dla wiernych poszerzono wcześniej, tworząc go z pierwotnego portyku. Przed wspomnianym korpusem nawowym wybudowano nowy przedsionek (nieco węższy), umieszczając nad nim wysoką na dwie kondygnacje wieżę – dzwonnicę. Na tamburach zamiast czasz pojawiły się również wieże – smukłe, wyniosłe, właściwie neogotyckie – z najwyższą w miejscu dawnej kopuły głównej i z czteroma mniejszymi wokół. Zburzona została zasada centralności, zmienił się układ przestrzenny całego planu. Jedynie charakterystyczne cebulaste małe kopułki pod prawosławnymi krzyżami na wszystkich sześciu wieżach zaświadczały, że to cerkiew, a nie neogotycki kościół. Nowa kompozycja obiektu – mimo całkowicie zmienionego kształtu bryły – nadal jednak budziła zachwyt. Dopiero przeróbki dokonane w roku 1923 zubożyły architekturę świątyni. Już w 1915 r. została ona przekazana parafii rzymskokatolickiej i potem przeznaczona do religijnej edukacji młodzieży. Wiadomo więc było, że po tym fakcie nastąpi przebudowa obiektu. Usunięto przede wszystkim elementy cerkiewne: zlikwidowano cebulastą kopułkę i prawosławny krzyż na wieży głównej, rozebrano aż do dachu cztery wieżyczki mniejsze, zdemontowano wieżę nad częścią ołtarzową kościoła, pozostawiając jednak tambur, na który wróciła czasza i tak doszło do częściowego przynajmniej połączenia walorów historycznych tego obiektu z jego obecnym kształtem: fasadę zdobi katolicka neogotycka wieża, a nad przecięciem się transparentu z nawą wznosi się bardzo zbliżona do pierwotnej cerkiewna kopuła, choć oczywiście z katolickim krzyżem.

Świątynia jest zbudowana z cegły, otynkowana, trójnawowa. Dach dwuspadowy, pokryty blachą miedzianą. Całkowita długość kościoła wynosi 22 m, szerokość 14 m, wysokość do sklepienia 12 m, wysokość zakończonej krzyżem

kopuły wynosi 18 m, zaś wieży 26 m. Świątynia może pomieścić ok. 1000 wiernych.

Kościół pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa ma wnętrze o układzie trójnawowym. Sklepienie stanowi półkolisty (beczkowaty) sufit, wsparty na trzech kolumnach po obu stronach. Szczególnym miejscem jest prezbiterium na planie prostokąta. Na głównej ścianie prezbiterium znajdował się ikonostas z 1873 r. Był to zabytek z elementami prawosławnymi. Ołtarz główny po I wojnie światowej, po przejęciu przez katolików, zmieniono, zlecenie wykonała pracownia warszawska. Brązowy ołtarz główny ma wysokość 5 metrów, szerokość 3 metry, wieńczy go grecki krzyż. Został on jakby podzielony na trzy części: pośrodku części głównej umiejscowiono obraz patrona parafii, Jezusa z widocznym Sercem, po stronie wschodniej figurę świętego Stanisława Kostki z Dzieciątkiem Jezus, po drugiej stronie figurę świętego Józefa. Ołtarz soborowy i ambonka – drewniane, stylistycznie nawiązują do ołtarza głównego.

W świątyni znajduje się jeszcze kilka innych ołtarzy. Są one drewniane i pochodzą z początku XXI w. (np. ołtarze Matki Bożej Częstochowskiej i Miłosierdzia Bożego zostały wykonane w 2011 r.). Wchodząc do kościoła głównym wejściem, pierwszy po prawej ołtarz dedykowany jest męczennikom, wśród których na obrazie widzimy: Błogosławione Siostry Nazaretanki z Nowogródka, bł. ks. Jerzego Popiełuszkę, bł. Karolinę Kózkówną, bł. Mariannę Biernacką. Po lewej stronie znajduje się ołtarz poświęcony patronom Europy: św. Cyrylowi i Metodemu, św. Benedyktowi, św. Katarzynie Sieneńskiej, św. Edycie Stein i św. Brygidzie Szwedzkiej. Idąc dalej, przy kolejnym filarze po prawej stronie znajduje się ołtarz dedykowany patronom od spraw trudnych i beznadziejnych. Znajdują się tam wizerunki św. Judy Tadeusza, św. Rity, św. Ekspedyta i św. Peregryna – patrona chorych na nowotwory. W czwartym – przy lewym filarze jest ołtarz dedykowany Matce Bożej Nieustającej Pomocy. W nowo rozbudowanym prezbiterium po prawej stronie znajduje się ołtarz Jezusa Miłosiernego z wizerunkami św. Siostry Faustyny i bł. ks. Michała Sopoćko (obrazy autorstwa p. Bogusława Lorka). Po lewej zaś stronie znajduje się ołtarz dedykowany Matce Bożej Częstochowskiej – Królowej Polski. Po jego bokach umieszczono obraz św. Papieża Jana Pawła II (po prawej stronie) – autorstwa p. Bogusława Lorka oraz płaskorzeźbę z herbem papieskim i zawołaniem *Totus Tuus* wraz z relikwiarzem z krwią z zamachu 13 maja 1981 roku (po lewej stronie). Pod obrazem w specjalnym schowku znajduje się drugi relikwiarz – włosy św. Jana Pawła II.

Naprzeciw ołtarza głównego znajduje się wsparty na czterech drewnianych belkach chór muzyczny z drewnianą balustradą. W głębi, w centralnym miejscu nad wejściem, umieszczono organy.

2 kwietnia 2014 r. bp ełcki Jerzy Mazur ustanowił przy kościele Najświętszego Serca Pana Jezusa w Suwałkach Sanktuarium Bożego Miłosierdzia (w świątyni znajdują się relikwie św. Siostry Faustyny, bł. ks. Michała Sopoćki i św. Jana Pawła II; codziennie o godzinie 15.00 odmawia się koronkę do Miłosierdzia Bożego; na kościelnej wieży umieszczony jest wizerunek Jezusa

Miłosiernego; działają wspólnoty: Apostolstwa Miłosierdzia Bożego oraz Pomocnicy Jezusa Miłosiernego).

Parafia jest obecnie także siedzibą dekanatu św. Benedykta i Romualda w Suwałkach, w skład którego wchodzi 7 parafii: Kaletnik i 6 w Suwałkach (Bożego Ciała, Chrystusa Króla, św. Aleksandra, św. Brata Alberta, św. Kazimierza Królewicza, Najświętszego Serca Pana Jezusa).

Przy parafii działa Parafialna Podstawowa Szkoła Polsko – Romska z Oddziałami Integracyjnymi w Suwałkach założona jeszcze przez ks. Jerzego Zawadzkiego w 1993 r. oraz Wielozawodowa Szkoła Branżowa I Stopnia w Suwałkach – powstała z inicjatywy ks. Jaremy Sykulskiego w 2017 r.

Parafia nie ma własnego cmentarza, wierni chowani są najczęściej na cmentarzu parafialnym św. Aleksandra oraz na cmentarzach komunalnych w Suwałkach.

Plebania, budynek położony przy ul. Kościuszki 58, to kamienica dwukondygnacyjna z dachem dwuspadowym, krytym blachą. Mieszkania księży znajdują się na piętrze. Kancelaria z sekretariatem zostały umieszczone na parterze.

W 1997 r. do parafii należało ok 5,5 tys. Katolików, a w 2017 r. – ok. 3 tys. Obecnie zamieszkują oni ulice: Ciesielską, Kościuszki (nr 3-51 oraz 4-60), bł. Kanizji Mackiewicz, Mickiewicza, Noniewicza (nr. 2-8 oraz 3-57), całe Osiedle II, 1-go Maja (obie strony do ul. Waryńskiego), Waryńskiego (do ul. Utrata), Wesołą i Wigierską, ks. Jerzego Zawadzkiego.

Pierwszym proboszczem parafii był ks. Jerzy Zawadzki (1992-2007). Od 2007 r. urząd ten pełni ks. Jarema Sykulski. Zwykle proboszczowi pomaga dwóch innych księży. Z parafii pochodzą między innymi: ks. Jarosław Hrynaszkiewicz, ks. Jerzy Frydrych TChr, o. Sławomir Trzasko OMI, ks. Tomasz Wiharski SAC, ks. Paweł Śliżewski SAC, s. Paula Regina Sznejder TChr, s. Kamila Mozerys CST, dk. Kamil Kaczyński.

Zabytki architektury i budownictwa w Polsce. Województwo suwalskie, Warszawa 1986; W. Poleszuk, *Działalność duszpasterska parafii św. Aleksandra w Suwałkach w latach 1945-1995*, Warszawa 1997 [mps BUKSW]; *Suwałki miasto nad Czarną Hańczą*, red. J. Kopciał, Suwałki 2005; *Wyjątkowa parafia*, red. J. Bacewicz, Suwałki 2007; B. Szczerbiński, *Życie religijne w parafii św. Aleksandra w Suwałkach w okresie powojennym*, Olsztyn 2008 [mps BUWM]; *Schematyzm Diecezji Ełckiej 2012. Stan z 15 września 2012 r. w roku Jubileuszu XX-lecia istnienia Diecezji Ełckiej*, red. A. Skowroński i in., Ełk 2012, s. 524-526; W. Guzewicz, Ł. Moćkun, *Nasze korzenie. Kościoły i parafie dekanatu pw. św. Benedykta i Romualda w Suwałkach*, Ełk 2012, s. 43-51; *Schematyzm Diecezji Ełckiej 2017: w roku Jubileuszu XXV-lecia istnienia Diecezji Ełckiej. Stan na 1 października 2017 r.*, [opr. M. Maczan], Ełk 2017, s. 215.

Suwałki (Chrystusa Króla)

W związku z powiększającą się liczbą mieszkańców Suwałk pod koniec lat 80-tych XX wieku podjęto decyzję o utworzeniu na osiedlu Północ II samodzielnego ośrodka duszpasterskiego pw. Chrystusa Króla. Ośrodek ten umieszczono

decyzją bpa Juliusza Paetza w dawnym budynku wojskowym przy ul. Pułaskiego 24B. Kaplica tymczasowa adaptowana została w 1990 r. Wcześniej mieściły się w niej koszary carskie, od 1922 r. siedziba II Pułku Ułanów Grochowieckich (pierwotna kaplica w koszarach istniała do końca II wojny światowej) oraz sala gimnastyczna. W kaplicy wybudowanej dla potrzeb stacjonujących to przed I wojną światową wojsk carskich odkryto fragmenty malowidła przedstawiającego czterech Ewangelistów oraz obraz Trójcy Świętej[1].

W maju 1990 r., po opuszczeniu terenu przez wojsko, plac wojskowy wraz z kaplicą został przekazany proboszczowi nowej parafii – ks. Krzysztofowi Kaczyńskiemu. 1 lipca 1990 r. została odprawiona tu pierwsza Msza Święta. Podczas Mszy Św. odczytano dekret bpa Juliusza Paetza o utworzeniu samodzielnego ośrodka duszpasterskiego pw. Chrystusa Króla, który został wyłoniony z terenów dwóch suwalskich parafii – pw. św. Aleksandra i pw. Matki Bożej Miłosierdzia. Po dwóch latach, kiedy bullą Papieża Jana Pawła II została erygowana nowa diecezja ze stolicą w Ełku, jej ordynariusz – bp Wojciech Ziemba – postanowił erygować parafię Chrystusa Króla w granicach dawnego ośrodka duszpasterskiego. Ponieważ kaplica była mała, bp Wojciech Ziemba wystąpił z propozycją budowy nowego kościoła.

Po odkupieniu całości działki składającej się z pięciu części, ksiądz proboszcz ogłosił konkurs na najlepszy projekt. Spośród sześciu projektów zgłoszonych z całej Polski został wybrany projekt architekta z Wrocławia, dra Stefana Millera. W 1996 r. ordynariusz diecezji ełckiej poświęcił teren pod budowę nowego kościoła, a pierwsze prace związane z jego budową rozpoczęły się jeszcze tego samego roku. Uroczystości konsekracyjne kościoła pw. Chrystusa Króla odbyły się 5 września 2015 r. pod przewodnictwem bpa Jerzego Mazura.

Kościół pw. Chrystusa Króla zbudowano z cegły klinkierowej, a w wewnątrz z cegły klinkierowej i piaskowca łamanego. Nawa główna nakryta została dachem dwuspadowym z blachy koloru szarego. Na dachu są 32 okna w kształcie trójkąta: 16 okien po zachodniej stronie i 16 po wschodniej stronie dachu, a także 10 okien prostokątnych. Na środku dachu jest kopułka na planie kwadratu, zwieńczona krzyżem. Całkowita długość kościoła wynosi 45 m, szerokość 36 m, wysokość do sklepienia 13 m. Powierzchnia kościoła sięga 1153 m^2, a wysokość wieży 27 m (Wewnątrz wieży znajdują się trzy dzwony: Chrystusa Króla, Matki Bożej Częstochowskiej, Łukasza Milewskiego. Zostały one poświęcone dnia 2 czerwca 2002 r. przez ówczesnego ordynariusza ełckiego, bpa Edwarda Samsela). Kościół

[1] Obecnie w pokoszarowym budynku z kaplicą w Suwałkach przy ul. Pułaskiego 24B mieści się Dom Pomocy Społecznej dla osób w podeszłym wieku prowadzony przez Caritas Diecezji Ełckiej. Patronem placówki jest Sługa Boży ks. Kazimierz Hamerszmit – więzień niemieckiego obozu koncentracyjnego w Dachau, wieloletni suwalski duszpasterz wrażliwy na potrzeby bliźnich. W domu tym znajduje się m.in. kaplica, centrum rehabilitacyjne, gabinet lekarski i pielęgniarski, terapii zajęciowej, stołówka, kuchnia, 1 i 2-osobowe pokoje oraz pomieszczenia niezbędne jako zaplecze. Obiekt został poświęcony przez bpa Jerzego Mazura 7 października 2024 r.

ogrodzono płotem stałym, ażurowym, ze słupkami metalowymi ocynkowanymi. Powierzchnia ogrodzonego terenu sięga 1,4 ha.

Kościół pw. Chrystusa Króla ma wnętrze o układzie trójnawowym. Nawy oddzielają po cztery filary na planie kwadratu, obłożone klinkierem. W prezbiterium, które znajduje się na dziewięciostopniowym podwyższeniu umieszczono kamienny ołtarz (od zewnątrz ołtarz zdobi biała płyta z płaskorzeźbą przedstawiającą Ostatnią Wieczerzę). Za ołtarzem, na podniesieniu czterostopniowym, znajduje się tabernakulum a nad nim drewniany krzyż z figurą Pana Jezusa. Od strony południowo-wschodniej umieszczona jest zakrystia na planie prostokąta, a od strony wschodniej kaplica o wymiarach 7 m na 7 m, poświęcona św. Janowi Pawłowi II (Wewnątrz jej znajduje się m.in. ponad dwumetrowa figura papieża, zaprojektowana i wykonana przez prof. Wincentego Kućmę). Oprócz tej kaplicy w kościele znajdują się jeszcze dwie inne kaplice (wnęki) poświęcone Matce Bożej Częstochowskiej oraz Miłosierdziu Bożemu. Zaprojektowała je wraz z witrażami prof. Joanna Stefańska z Warszawy. Z kolei w podziemiach kościoła znajduje się kaplica, której twórcą wystroju oraz autorem obrazów i płaskorzeźb wykonanych z marmuru włoskiego jest prof. Andrzej Strumiłło. Na ścianie naprzeciw ołtarza umieszczono tam drewnianą drogę krzyżową oraz tablicę poświęconą parafianinowi – Łukaszowi Milewskiemu – ofierze ataku na WTC w Nowym Jorku w dniu 11 września 2001 r.

Naprzeciw ołtarza głównego mieści się chór o powierzchni 150 m^2, wsparty na dwóch betonowych filarach, z prostą balustradą, po bokach chóru metalową. W głębi znajdują się organy mechaniczne, piszczałkowe, 18-głosowe, koncertowe, sprowadzone z protestanckiego kościoła w Hanowerze.

Parafia nie ma własnego cmentarza, wierni chowani są najczęściej na cmentarzu parafialnym św. Aleksandra oraz cmentarzach komunalnych w Suwałkach.

Budynek plebanii przylega do kościoła od strony absydy (stanowi niejako przedłużenie budowli świątynnej). Powstał w 2004 r. i jest to dom na planie prostokąta, zbudowany z cegły. Całkowita długość budynku wynosi 14 m, szerokość 36 m, wysokość sklepienia 13 m.

W 1997 r. do parafii należało ok. 9 tys. wiernych, a w 2017 r. – nieco ponad 7 tys. Obecnie zamieszkują oni ulice: Akacjowa, Brzozowa, Bukowa, Cedrowa, Chabrowa, Cisowa, Dębowa, Dwernickiego, Grabowa, Jałowcowa, Jaśminowa, Jesionowa, Jodłowa, Kalinowa, Kasztanowa, Klonowa, Kolejowa (nr. 5, 9, 19, 21, 23, 25, 27, 14, 18, 20), Kościuszki (nr. parzyste 132-140), Leszczynowa, Lipowa, Lutostańskiego, Modrzewiowa, Narutowicza, Noniewicza (nr 56, 97, 101, 103, 105, 109, 109a oraz bloki: 52 i 54), Nowomiejska (nr. 2, 4, 4, 6, 6a, 8, 12, 14, 14a, 126), Olszowa, Orzechowa, Papieża Jana Pawła II (nr. 8, 8a, 10, 12, 14, 16, 18), Podhorskiego (nr. 15, 25, 27), Puławskiego (nr. 8, 10, 14, 18, 20, 20a, 22, 24e, 24f), Różana, Sosnowa, Świerkowa, Topolowa, Wierzbowa, Wiśniowa, Wrzosowa, Żeromskiego.

Pierwszym proboszczem parafii był ks. Krzysztof Kaczyński (1990/1992-2019), a po nim ks. Stanisław Wroński (od 2019 r.). Obok proboszcza w parafii

pracuje jeszcze kilku innych kapłanów. Z parafii pochodzą m.in. ks. Maciej Makuła SDB, ks. dr Andrzej Żołnierowicz, o. Marcin Bronakowski OFM, o. Michał Ferenc OFM Cap., ks. Emil Raczkowski.

M. Szczęsny, *Budowa materialna i duchowa parafii Chrystusa Króla w Suwałkach*, „Martyria" 1997, nr 8, s. 17; A.B., *Pobłogosławienie nowego kościoła w Suwałkach*, „Martyria" 2001, nr 12, s. 5; J. Sikora, *Uroczystości w parafii Chrystusa Króla w Suwałkach*, „Martyria" 2002, nr 7-8, s. 9; *Suwałki miasto nad Czarną Hańczą*, red. J. Kopciał, Suwałki 2005; B. Szczerbiński, *Życie religijne w parafii św. Aleksandra w Suwałkach w okresie powojennym*, Olsztyn 2008 [mps BUWM]; *Schematyzm Diecezji Ełckiej 2012. Stan z 15 września 2012 r. w roku Jubileuszu XX-lecia istnienia Diecezji Ełckiej*, red. A. Skowroński i in., Ełk 2012, s. 513-515; W. Guzewicz, Ł. Moćkun, *Nasze korzenie. Kościoły i parafie dekanatu pw. św. Benedykta i Romualda w Suwałkach*, Ełk 2012, s. 33-41; *Schematyzm Diecezji Ełckiej 2017: w roku Jubileuszu XXV-lecia istnienia Diecezji Ełckiej. Stan na 1 października 2017 r.*, [opr. M. Maczan], Ełk 2017, s. 212.

Suwałki (Bł. Anieli Salawy)

Myśl o utworzeniu parafii pw. bł. Anieli Salawy w Suwałkach zrodziła się na początku 1992 r. Jej inspiratorem był ówczesny proboszcz parafii pw. św. Aleksandra, ks. Przemysław Rogowski. Oficjalnie parafię erygował bp Wojciech Ziemba dnia 29 czerwca 1992 r. Parafia powstała z terenów należących uprzednio do parafii pw. św. Aleksandra w Suwałkach. Pierwsza Msza św. odbyła się tu 19 lipca tegoż roku w budynku sali gimnastycznej ZSZ w Suwałkach, który stał się odtąd kaplicą parafialną. Ważnym wydarzeniem dla wspólnoty parafialnej był dzień 9 września 1992 r. Wówczas to bp Edaward Samsel, odprawiając Mszę św. odpustową, poświęcił kaplicę, krzyż stojący przed świątynią i przekazał parafii relikwie bł. Anieli Salawy. Od 2000 r. rozpoczęto wznoszenie nowego kościoła parafialnego. 20 czerwca tegoż roku bp E. Samsel dokonał uroczystego wmurowania kamienia węgielnego w fundamenty budowanego kościoła, a 10 września 2022 r. nowo wybudowaną świątynię poświęcił bp Jerzy Mazur.

Przez 12 lat istnienia parafii kult Boży sprawowany był w tymczasowej kaplicy. W jej centrum usytuowano ołtarz główny. Składał się na niego drewniany krzyż z pasyjką Chrystusa, tabernakulum, figura Matki Bożej Fatimskiej oraz dwa olejne obrazy, bł. Anieli Salawy i Matki Bożej Nieustającej Pomocy. Od 9 września 2004 r. miejscem kultu jest nowo wybudowany kościół pw. bł. Anieli Salawy. Zaprojektował go mgr inż. Józef Żołądkowicz z Olsztyna, a głównym wykonawcą świątyni było Przedsiębiorstwo „Betrom" z Suwałk.

Kościół jest zbudowany na planie krzyża z cegły spoinowej. Jego konstrukcję wypełniają ramy żelbetonowe – główne i pośrednie – stojące na słupach nawy głównej i rdzeniach w ścianach. Na ramach za pośrednictwem żeber oparty jest strop żelbetonowy nad nawą główną i półkoleb w nawach bocznych. W ścianach frontowych zaprojektowano dwie wieże z rdzeniami żelbetonowymi w narożach i wieńcami obwodowymi; wieże spięte są stropem empory i łękiem na wysokości ram. Cokół kościoła wykonany z kamienia, spoinowany spoiną

wgłębną. Obiekt ma 35 m długości, szerokość do sklepienia wynosi 14,50 m, a wysokość wież 31 m. Wieże są o przekroju prostokąta, nakryte iglicą i zwieńczone krzyżem. Kościół został ogrodzony murem z kamieni z wbetonowanymi elementami żelaznego ogrodzenia.

Wnętrze kościoła o układzie trójnawowym. Nawy wyznaczają filary o przekroju kwadratu (4 filary po obu stronach). Wewnątrz kościoła centralne miejsce zajmuje prezbiterium o kształcie półkolistym. Na osi w prezbiterium, w prostokątnym, zwieńczonym łukiem wgłębieniu, znajduje się wmurowane, dobrze zabezpieczone tabernakulum, dwudrzwiczkowe, posrebrzane, okrągłe. Nad prezbiterium umieszczona jest drewniana figura Chrystusa Zmartwychwstałego, przepasanego szatą. Po stronie wschodniej i zachodniej widać kompozycję rzeźbiarską składającą się z kilku rzeźb. Cała ta kompozycja, wyrzeźbiona z drewna lipowego przez Jana Gregorczyka, przedstawia Chrystofanię. Figury przedstawiają osoby, które widziały Zmartwychwstałego Chrystusa (m.in. uczniowie idący do Emaus, św. Paweł, św. Maria Magdalena oraz święci Piotr i Jan). W prezbiterium od strony wschodniej we wgłębieniu wisi obraz bł. Anieli Salawy i relikwie tejże świętej. Z kolei od strony zachodniej umieszczona jest chrzcielnica w kształcie kielicha, zrobiona z jasnego drewna. Za prezbiterium jest ambit, na którego ścianach są umieszczane obrazy świętych Pańskich, obranych za patronów poszczególnych ulic i wsi należących do parafii. W kościele są dwie kaplice: kaplica Matki Bożej i kaplica Bożej Miłości. W kaplicy Bożej Miłości jest umieszczona figura dębowa, przedstawiająca Chrystusa Ukrzyżowanego, oraz prosty konfesjonał. W kaplicy Matki Bożej znajduje się obraz Matki Bożej Nieustającej Pomocy. Świątynię zdobi posadzka granitowa z zamontowanym ogrzewaniem podłogowym. Warto podkreślić, iż posadzka nadaje piękny wygląd wnętrzu kościoła przez swój połysk. Kościół pod prezbiterium jest podpiwniczony. Ściany wewnątrz kościoła do wysokości ok. 2 m są obłożone cegłą klinkierowo – piaskową. Ściany boczne zdobią stacje Drogi Krzyżowej w formie prostokąta zwieńczonego łukiem, ujęte w ciemne ramy, polichromowane, zwieńczone u góry krzyżykiem. Nad wejściem do kościoła umiejscowiono chór, z którego przejść można na wieże. Chór wsparty jest na 2 filarach. Dekorację balustrady stanowi żółta cegła, ułożona górą w kształcie szlaku. Kościół ma dwie zakrystie: jedna umiejscowiona jest pod chórem, druga zaś po prawej stronie prezbiterium.

Parafia nie posiada własnego cmentarza. Wierni chowani są zwykle na cmentarzu komunalnym w Suwałkach (przy ul. Reja) lub cmentarzu parafii pw. św. Aleksandra (przy ul. Bakałarzewskiej).

Plebania to dom jednopiętrowy o powierzchni 220 m^2, z cegły, z wysokim strychem i podpiwniczeniem. Jest to jeden z budynków po byłych koszarach wojskowych, powstały w 1906 roku jako willa dla oficerów carskich. Obok plebanii znajduje służący jako dom rekolekcyjny budynek także z 1906 roku. Obecnie może pomieścić ok. 50 osób przebywających na rekolekcjach. W budynku tym jest także mieszkanie dla wikariusza.

W 1997 r. do parafii należało ok. 2300 katolików, a w 2017 r. – ok. 3200. Do parafii należą miejscowości wsie: Bród Mały, Czarnakowizna, Korkliny, Korobiec, Kuków Wieś, Kuków Folwark, Osowa, Przebród, Taciewo, Trzciane, Turówka Nowa, Turówka Stara, Wasilczyki. Ponadto w skład parafii wchodzą następujące ulice Suwałk: Bakałarzewska, Bolesława Chrobrego, Bolesława Śmiałego, Grunwaldzka, Jagiełły, Kazimierza Wielkiego, Królowej Jadwigi, Władysława Kołłątaja, Konarskiego, Krasickiego, Bolesława Krzywoustego, Łanowa, Władysława Łokietka, Mieszka I, Miodowa, Ogrodowa, 23-go Października, Piękna, Staszica, Sikorskiego, Jana III Sobieskiego, Traktorzystów, Władysława Warneńczyka, Wazów, Zarzecze, Zielna, Żytnia.

Pierwszym proboszczem parafii był ks. Henryk Mańczuk, a po nim ks. Szymon Mirosław Klimaszewski (2000-2018), ks. Ireneusz Czyżewski (2018-2021), ks. dr Marcin Sieńkowski (administrator, IV-V 2021), ks. dr Henryk Śmiarowski (administrator, VI-VIII), ks. Andrzej Zienkiewicz (od 2021 r.). W parafii pracuje też jeden wikariusz. Z parafii pochodzą m.in. ks. Stefan Butkiewicz, ks. Adam Roziewski oraz ks. Jakub Milewski.

Schematyzm Diecezji Ełckiej 2012. Stan z 15 września 2012 r. w roku Jubileuszu XX-lecia istnienia Diecezji Ełckiej, red. A. Skowroński i in., Ełk 2012, s. 506-509; W. Guzewicz, *Suwałki*, „Encyklopedia Katolicka", t. 18, Lublin 2013, kol. 1237-1238; W. Guzewicz, *My i historia. Kościoły i parafie dekanatu pw. Ducha Świętego w Suwałkach,* Ełk 2014, s. 41-49; *Schematyzm Diecezji Ełckiej 2017: w roku Jubileuszu XXV-lecia istnienia Diecezji Ełckiej. Stan na 1 października 2017 r.*, [opr. M. Maczan], Ełk 2017, s. 210.

Suwałki (Św. Kazimierza Królewicza)

Początki parafii sięgają lat dziewięćdziesiątych ubiegłego stulecia. Ówczesny wikariusz parafii św. Aleksandra, ks. Lech Łuba, został oddelegowany przez bpa Juliusza Paetza do utworzenia nowego ośrodka duszpasterskiego (1991). Gdy powstała diecezja ełcka, 25 marca 1992 r. była już prawie gotowa kaplica. Poświęcono ją 26 maja 1991 r. Kaplica zaprojektowana została przez pana Janusza Pawłowskiego z Olecka w stylu nowoczesnym. Starania ks. Łuby spowodowały, że bp ełcki Wojciech Ziemba dekretem z dnia 29 czerwca 1992 r. erygował parafię pod wezwaniem Świętego Kazimierza Królewicza, wyłonioną w większości z terenów parafii św. Matki Bożej Miłosierdzia, częściowo z parafii św. Aleksandra.

Nowo wybudowany kościół jest pomnikiem wdzięczności za dar Ojca Świętego św. Jana Pawła II. Wznoszono go w latach 2006-2011. Kamień węgielny został wmurowany 18 maja 2008 r., a w trzy lata później, tj. 18 maja 2011 r., świątynia została oddana do sprawowania kultu przez bpa Jerzego Mazura.

Kościół zbudowano z cegły klinkierowej w stylu współczesnym, z elementami stylu romańskiego. Zaprojektował go p. Piotr Kuczyński. Powierzchnia zabudowy obiektu stanowi 900 m^2, powierzchnia użytkowa – 890 m^2, a kubatura – 7688 m^3. Jest to świątynia trójnawowa, jednokondygnacyjna, masywna, na

planie wydłużonego prostokąta, z dwoma kaplicami dobudowanymi symetrycznie po obu stronach, nakryta dachem dwuspadowym. Bryła kościoła składa się z wyraźnie zaakcentowanego portalu flankowanego dwiema bliźniaczymi wieżami o wysokości 32 m, korpusu nawowego o wysokości 20 m i poprzecznego transeptu. Całkowita długość kościoła wynosi 50 m, szerokość 25 m, wysokość do sklepienia 18 m, wysokość wież z krzyżami wynosi 35 m. Na wieży zamontowano trzy dzwony: Przemysław – 850 kg, Mirosława i Bogdan – 350 kg, Jan Paweł II – 500 kg. Na wieży bliźniaczej umieszczony jest zegar sterowany satelitarnie, o 4 tarczach z każdej strony wieży.

Główne miejsce w świątyni zajmuje prezbiterium, a w nim ołtarz główny. To kilkunastometrowa konstrukcja, w centrum której umieszczono obraz św. Kazimierza Królewicza, patrona świątyni. Nad obrazem widnieje krzyż z figurą Chrystusa, a pod obrazem tabernakulum. Po obu stronach krzyża i obrazu znajdują się figury czterech świętych: Łukasza, Floriana, Krzysztofa i Franciszka. Ołtarz posoborowy, chrzcielnica i lektorium – marmurowe. Oprócz tego w kościele znajdują się kaplica poświęcona św. Janowi Pawłowi II.

Kościół posiada sklepienie półkoliste, oparte na ścianach zewnętrznych. Naprzeciwko prezbiterium znajduje się balkon chórowy otoczony barierkami, jego powierzchnia to około 100 m^2.

Warto dodać, iż do 2011 r. miejscem kultu w parafii była kaplica, którą wybudowano z suporeksu na rzucie prostokąta, z dwoma wnękami po bokach na początku lat 90. XX wieku. Była ona jednonawowa, o wnętrzu halowym, otynkowana, o dachu dwuspadowym, pokrytym blachą trapezową powlekaną. Całkowita długość kaplicy wynosiła 32 m, szerokość 18 m, wysokość do sklepienia 10 m, zaś wysokość zakończona krzyżem wynosiła 13 m.

Teren przy kościele to ok. 1,05 ha, obejmuje nawierzchnie z polbruku, chodniki, ogród z krzewami ozdobnymi i drzewami owocowymi. Plac jest otoczony metalowym ogrodzeniem wspartym na podstawie betonowej. Na placu przykościelnym znajdują się m.in. dwa ogromne kamienie oraz figura Anioła – tworzące razem ,,Golgotę'', 10 głazów narzutowych z wypisanymi przykazaniami Dekalogu, kapliczka Matki Bożej Fatimskiej i pomnik za 25-lecie papiestwa Jana Pawła II.

Parafia nie posiada własnego cmentarza, najczęściej korzysta z cmentarza komunalnego położonego przy ul. Reja, a także z cmentarza parafialnego przy ul. Bakałarzewskiej.

Plebanię parafii stanowi budynek piętrowy, murowany, o powierzchni użytkowej ok. 600 m^2, z dachem dwuspadowym pokrytym dachówką koloru ciemnoczerwonego. Został oddany do użytku mieszkalnego i duszpasterskiego w 1998 r. Nad głównym wejściem do plebanii, na wysokości I piętra, znajduje się portret Papieża Jana Pawła II o naturalnej wielkości. Z budynkiem parafialnym łączą się estetycznie garaże.

Tradycją w parafii stały się organizowane co roku tzw. „kaziuki", odpust parafialny połączony z jarmarkiem w dzień św. Kazimierza Królewicza

(4 marca). Obok uroczystości kościelnych ma miejsce kiermasz połączony z występami artystycznymi. Można tu znaleźć wiele ciekawych wyrobów rzemiosła ludowego i artystycznego. Ponadto odbywa się festyn *Akcja Krzyś bezpieczna podróż*, propagujący bezpieczną jazdę oraz choinka Noworoczna dla dzieci z rodzin biednych i wielodzietnych.

W 1997 r. do parafii należało ponad 7,5 tys. Wiernych, a w 2017 r. 6800. W skład parafii wchodzą następujące ulice: Antoniewicza, Lityńskiego (nr 1, 1a, 3, 5, 5a, 7, 9, 11, 13, 15; 6, 10, 10a, 12), Minkiewicza, Patli, Pułaskiego (nr 77, 81, 81a), Putry, Reja (nr. parzyste 52-84a) i Witosa.

Pierwszym proboszczem parafii był ks. Lech Łuba (1992-2020), a po nim został ks. Czesław Król (od 2020 r.). Proboszczowi pomaga w duszpasterstwie kilku innych księży. Z parafii pochodzą m.in. ks. Dariusz Stawiecki, ks. Jarosław Szeraszewicz, ks. Łukasz Moćkun, s. Honorata Teresa Kamińska CST, br. Eugeniusz Dąbrowski OFM Conv.

H. Karaś, *Parafia św. Kazimierza Królewicza w Suwałkach*, „Martyria" 1992, nr 2, s. 10; W. Poleszuk, *Działalność duszpasterska parafii św. Aleksandra w Suwałkach w latach 1945-1995*, Warszawa 1997 [mps BUKSW]; J. Sikora, *Z cyklu: Z wizytą w parafii św. Kazimierza Królewicza w Suwałkach*, „Martyria" 2001, nr 3, s. 12, 24; L. Łuba, *10-lecia parafii św. Kazimierza Królewicza w Suwakach*, „Martyria" 2002, nr 9, s. 10; *Schematyzm Diecezji Ełckiej 2012. Stan z 15 września 2012 r. w roku Jubileuszu XX-lecia istnienia Diecezji Ełckiej*, red. A. Skowroński i in., Ełk 2012, s. 518-520; W. Guzewicz, Ł. Moćkun, *Nasze korzenie. Kościoły i parafie dekanatu pw. św. Benedykta i Romualda w Suwałkach*, Ełk 2012, s. 75-83; *Schematyzm Diecezji Ełckiej 2017: w roku Jubileuszu XXV-lecia istnienia Diecezji Ełckiej. Stan na 1 października 2017 r.*, [opr. M. Maczan], Ełk 2017, s. 221.

* * *

Churches and parishes of the Diocese of Ełk (part 24)

Summary

The article presents church centers in Suwałki: Our Lady of Mercy, Sacred Heart of Jesus, Christ the King, Blessed Angela Salawa and St. Casimir the Prince.

Keywords: Suwałki, Diocese of Ełk, Catholic Church.

Bibliografia

Guzewicz W., *Eksterminacja duchowieństwa katolickiego na Suwalszczyźnie w okresie okupacji hitlerowskiej*, „Studia Ełckie" 10(2008), s. 139-161.

Guzewicz W., *Encyklopedia parafii i kościołów diecezji ełckiej. T. I (Augustów – Janówka)*, Ełk 2024.

Guzewicz W., *Katalog duchowieństwa diecezji ełckiej. Zmiany administracyjno-personalne w latach 1992-2017*, Ełk 2018.

Guzewicz W., Moćkun Ł., *Nasze korzenie. Kościoły i parafie dekanatu pw. św. Benedykta i Romualda w Suwałkach*, Ełk 2012.
Guzewicz W., Moszczyński L., *Postawa księży katolickich wobec komunistów na Suwalszczyźnie w świetle dokumentów organów bezpieczeństwa (1945-1953)*, „Civitas et Lex" 2016, nr 1, s. 75-89.
Guzewicz W., *My i historia. Kościoły i parafie dekanatu pw. Ducha Świętego w Suwałkach*, Ełk 2014.
Guzewicz W., *Suwałki*, w: *Encyklopedia Katolicka*, t. 18, Lublin 2013, kol. 1237-1238.
Guzewicz W., *Wizytacje pasterskie bpa Rydzewskiego na Suwalszczyźnie i Sejneńszczyźnie w lipcu 1947 r.*, „Studia Ełckie" 16(2014), nr 2, s. 221-232.
Schematyzm Diecezji Ełckiej 2012. Stan z 15 września 2012 r. w roku Jubileuszu XX-lecia istnienia Diecezji Ełckiej, red. A. Skowroński i in., Ełk 2012.
Schematyzm Diecezji Ełckiej 2017: w roku Jubileuszu XXV-lecia istnienia Diecezji Ełckiej. Stan na 1 października 2017 r., [opr. M. Maczan], Ełk 2017.
Suwałki miasto nad Czarną Hańczą, red. J. Kopciał, Suwałki 2005.